

Міністра освіти України. Я прошу, щоб наш журнал був самостійним. І Олександра Яківна, незважаючи на опір деяких чиновників, допомагає вирішити це питання. На той час це був вчинок, який пізніше дав свої плоди.

Почала активно працювати освітянська україномовна еліта. Україномовні підручники, методичні посібники, наукові статті, дисертації. І 90% цих публікацій на теми дидактики, методики навчання і виховання молодших школярів були в нашому журналі.

Отже, Олександра Яківна дала надію на життя журналу, який активно виходив у світ до 2020 року.

Дякую долі, що в моєму житті була і завжди залишиться в моїй пам'яті Олександра Савченко, Шурочка... А спілкування з науковим колективом відділу початкового навчання Науково-дослідного інституту педагогіки НАПН України були найкращими роками мого життя.

---

*Ляшенко Олександр Іванович,
академік-секретар Відділення загальної
середньої освіти НАПН України,*

*Мальований Юрій Іванович,
вчений секретар Відділення загальної
середньої освіти НАПН України*

Пам'ять серця

Олександра Яківна Савченко... Масштабність цієї постаті все виразніше проступає крізь час, який не перестає додавати все нові й нові деталі до її багатогранного образу. Але нікому часу не під силу замінити її у створеному нею науковому, моральному, життєвому просторі, який живив і ще довго житиме всіх, хто зануриться в нього. Зроблене нею вражає широтою спектру діяльності, глибиною проникнення в сутність її предмета, новизною й оригінальністю запропонованих рішень. Спробуємо бодай позначити основні кольори цього спектру, не вдаючись у детальний аналіз їх змісту, що можливо й має скласти предмет окремих наукових розвідок.

Теорія навчання, а надто дидактика початкової освіти – це одна із найголовніших сфер її наукових інтересів і діяльності, у яку Олександра Яківна зробила вагомий внесок. Тут передусім слід назвати методологічні засади формування змісту освіти в українській школі, які в узагальненому вигляді позначені у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.), у розробленні якої вона брала найактивнішу участь. Згодом вони були розвинені й конкретизовані у створених за її керівництва першому поколінні державних стандартів загальної середньої освіти (2001, 2004 рр.), Концепції загальної середньої освіти (12-річна

школа) (2001 р.), у її численних фундаментальних статтях, а також реалізовані у навчальних програмах для початкової школи і низці підручників за її авторства.

Досліджені нею методи і форми початкової освіти, її організація й управління нею, особливості її здійснення в малокомплектній школі детально і з новаторських позицій охарактеризовані в уже класичних творах – «Дидактика початкової школи», «Сучасний урок у початкових класах», а також «Навчально-виховний процес у малокомплектній школі».

Окремої уваги заслуговують її напрацювання, пов'язані з формуванням в учнів уміння вчитися як першооснови успішного навчання та й значною мірою самореалізації особистості в житті. Виокремимо тут із десятків її робіт, присвячених цій проблемі, ґрунтовний посібник для вчителів «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» і три посібники, маленькі шедеври для учнів – «Барвистий клубок», «Розвивай свої здібності», «Умій учитися», спеціально спрямовані на розвиток навчальної діяльності молодших школярів. І, нарешті, не забудьмо про ще один фундаментальний результат багаторічних наукових пошуків Олександри Яківни – дидактичну систему розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, яка широко втілена в освітню практику.

Значним є її внесок у розвиток методики початкової освіти. Серед численних надбань у цій галузі передусім назвемо розроблену нею новаторську методику читання в початковій школі, спрямовану на формування учня як вдумливого читача, на виховання любові до рідного слова, творчий розвиток молодших школярів, формування в них критичного мислення. Практична реалізація цієї методики забезпечена створеним авторкою цілісним навчально-методичним комплектом у складі навчальної програми, серії підручників і навчальних посібників для учнів і методичних посібників для вчителів, які згодом стали основою дидактико-методичного забезпечення для початкової школи, яке в 2011 році було відзначене першою Державною премією України в галузі освіти.

Педагогічний процес Олександри Яківни завжди розглядала у єдності навчання, виховання і розвитку. І жоден із цих складників не залишився поза її науковою увагою. І хоча зараз нерідко можна спостерігати певне нівелювання виховного складника (в офіційних документах останнього періоду навіть не вживається поняття «навчально-виховний процес»), його важливість і можливості у формуванні особистості молодшого школяра переконливо продемонстровані Олександрою Яківною в її роботах «Виховний потенціал початкової освіти», «Сімейне виховання молодшого школяра», створеному за її участю і загальною редакцією циклі посібників з навчання і виховання учнів 1, 2, 3, 4 класів.

Окремо слід сказати про внесок О. Я. Савченко в теорію і практику вітчизняного підручникотворення, починаючи від налагодження відповідної системи на загальнодержавному рівні і закінчуючи обґрунтуванням концептуальних засад сучасного шкільного підручника, викладених у її численних публікаціях на цю тему і втілених у створену нею систему підручників з читання, яку вона удосконалювала

протягом багатьох літ. Принагідно варто навести тут один показовий факт, який красномовно характеризує особистість Олександри Яківни як справжньої вченої. Для того щоб пересвідчитися у продуктивності закладених у підручниках ідей, вона майже півроку регулярно за розкладом відвідувала уроки читання в одній із київських шкіл, після чого діти ще тривалий час писали їй листи про свої враження від підручника. Думається, далеко не кожен академік вважатиме за потрібне займатися такими «дрібницями».

Щасливе поєднання притаманного Олександрі Яківні наукового і масштабного, державницького мислення стали запорукою її вагомому внеску у розроблення засад розбудови національної освіти у незалежній українській державі, визначення її мети, змісту, принципів функціонування. За її активної безпосередньої участі створено низку законодавчих актів, державних національних програм, концепцій, які забезпечували і продовжують забезпечувати ефективне функціонування освітньої системи країни. До переліку вже згаданих документів такого характеру додамо Закон України «Про освіту» (1998 р.) і «Національну доктрину розвитку освіти України» (2001 р.).

Вагомим є її внесок у розбудову освітньої системи країни на посаді заступника Міністра освіти, яку вона обіймала у непрості для України часи (1995–2000 рр.), коли доводилося вирішувати численні гострі проблеми галузі, зумовлені особливостями того періоду історичного розвитку держави. Це, мабуть, лише їй краще від інших вдавалося тоді знаходити потрібні слова й аргументи, щоб пояснити розбурханому вчительству, чому, наприклад, місяцями не виплачується заробітна плата і доки вона буде такою низькою, коли нарешті побудують чи відремонтують певну школу, дитячий садок, забезпечать підвіз дітей до місця навчання і багато інших нагальних питань. Численні поїздки по країні, зустрічі з педагогічними працівниками, не завжди прості і приємні, надзвичайне почуття відповідальності за стан справ в освіті не сприяли зміцненню і не так могутнього її здоров'я. Одна з таких термінових поїздок у західний регіон країни з підвищеною температурою і недолікованим грипом спровокувала ускладнення здоров'я, з якими Олександра Яківна стійко боролась до кінця життя.

Не менш вагомим є її внесок у становлення і забезпечення ефективного функціонування Національної академії педагогічних наук України, академіком-засновником якої вона стала в 1992 році. Її діяльність на посадах головного вченого секретаря академії (1992–1995 рр.), академіка-секретаря її відділення (1998–2002 рр.), віцепрезидента (2000–2007 рр.) позначена такою ж енергією творення, високим професіоналізмом, загостреним почуттям нового, генеруванням інноваційних ідей, що, безумовно, сприяло утвердженню академії як провідної наукової установи в галузі освіти, педагогіки і психології.

Олександра Яківна Савченко і Василь Олександрович Сухомлинський – це особлива тема, зокрема і для всебічного наукового дослідження. Їх ріднили спільні погляди щодо освіти, виховання, педагогічного впливу на особистість учня. Вони

обидва сповідували у більшості своїй одні і ті самі моральні принципи, були трюдоголіками до самопожертви, життя кожного з них є яскравим прикладом самовідданого служіння обраній справі. Тому не випадково значне місце у науковій, громадській, просвітницькій діяльності Олександри Яківни посідали питання, пов'язані з науковим аналізом педагогічної, літературної, публіцистичної спадщини видатного українського педагога, дослідженням можливостей використання його ідей в нинішній освітній практиці, залученням до цього широкого педагогічного загалу. Саме вона була ініціатором створення з цією метою і незмінною очільницею Всеукраїнської асоціації В. О. Сухомлинського, натхненником всеукраїнських, які згодом стали міжнародними, педагогічних читань «В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю», що впродовж уже тридцяти літ обирають новий і новий предмет діалогу з невичерпної скарбниці його ідей. Саме вона в численних своїх публікаціях на цю тему показала, як практично можна втілювати його ідеї в шкільну освіту. Так, у своїх підручниках з читання, насичених текстами творів В. О. Сухомлинського для дітей, вона з методичної точки зору розкрила можливості організувати роботу учнів з цими текстами, сповненими могутнім морально-пізнавальним підтекстом та різноманітними навчально-розвивальними завданнями.

Загалом, будучи цілісною натурою, Олександра Яківна виявляла цю цілісність у всьому, насамперед у науковій діяльності. Якби ідеї вона не пропагувала, якби теоретичні твердження не обґрунтовувала, – за цим завжди слідували конкретні рекомендації, яким чином і де можна практично реалізувати запропоноване. У цьому нас переконують власні твори автора – яскраві зразки такої реалізації.

Примітною рисою її особистості було прагнення бути попереду, високо тримати планку професійних і життєвих досягнень. Наведемо на підтвердження один із безлічі, здавалося б, незначний факт. Якось Олександра Яківна, гортаючи якийсь довідник, звернула увагу на кількість захищених докторських дисертацій за наукового консультування персонажів довідника. Маючи потужну наукову школу, вона під впливом побаченого вирішила, що докторів наук у її школі недостатньо. Цей «недолік» було вирішено негайно усунути, що й було успішно зроблено: протягом чотирнадцяти років кількість докторів у «школі Савченко» зросла на дванадцять осіб.

Кажуть, що людина залишає по собі пам'ять зробленими на Землі справами. Але є ще таке поняття, як Пам'ять Серця. Окрім великих і добрих справ вона містить також те, що важко передати словами, але що робить цю пам'ять об'ємнішою, до щему теплою, ніжною, світлою. Саме такою у наших серцях живе і житиме пам'ять про Олександрю Яківну Савченко – чуйну Людину, непересічну Особистість, видатного Вченого.